

- 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo, Zaporizhzhia, 2011, 22 s. (in Ukrainian).
6. Bohush V. Informatsiina bezpeka derzhavy, K.: «MK-Pres», 2005. 431 s. (in Ukrainian)
7. Lipkan V. Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh yevrointehratsii: Navchalnyi posibnyk, K.: KNT, 2006, 280 s. (in Ukrainian).
8. Kormych B. Orhanizatsiino-pravovi osnovy polityky informatsiinoi bezpeky Ukrainy, avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora yurydychnykh nauk. Spetsialnist: 12.00.07 – teoriia upravlinnia; administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo, Kharkiv, 2004, 42 s. (in Ukrainian).
9. Karchevskiy M. Do pytannia vyznachennia informatsiinoi bezpeky yak obiekta kryminalno-pravovoi okhorony. *Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiui i koruptsiieiu (teoriia i praktyka)*, 2012, № 1 (27). S. 267–272 (in Ukrainian).
10. Subina T. Administratyvno-pravove zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v orhanakh Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, vtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk. Spetsialnist: 12.00.07 – administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo, Irpin, 2010, 24 s. (in Ukrainian).
11. Kosohov O. Metodyka vyznachennia priorytetiv pokaznykiv, shcho kharakteryzuiut riven zahroz informatsiinii bezpetsi derzhavy, *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl*, Kharkiv: KhUPS im. Ivana Kozheduba, 2014, Vyp. 2 (39). S. 163–166 (in Ukrainian).
12. Zakon Ukrainy «Pro Kontseptsiiu Natsionalnoi prohramy informatyzatsii» vid 4 liutoho 1998 roku, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 1998. № 27–28. St. 182 (in Ukrainian).
13. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy, Ofitsiinyi visnyk Ukrainy, 2003. № 29. St. 1433 (in Ukrainian).
14. Lipkan V. Informatsiina bezpeka Ukrainy v umovakh yevrointehratsii. K.: KNT, 2006, 280 s. (in Ukrainian).
15. Yevdochenko L. Udoskonalennia systemy derzhavnoho zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii, avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata nauk z derzhavnoho upravlinnia. Spetsialnist: 25.00.01 – teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia, Lviv, 2011, 24 s. (in Ukrainian).
16. Malyk I. Narodzhennia «Doktryny informatsiinoi bezpeky Ukrainy»: vid teorii do praktyky. Ukrainaska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: *Zbirnyk naukovykh prats*, Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2010, Vypusk 22, S.76–81 (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 17.10.2018 р.

УДК 908(477.43/.44):338.486.22:327

Юрій Земський,

доктор історичних наук,

професор кафедри міжнародних відносин та туризму

Хмельницький національний університет

29016, Україна, м. Хмельницький, вул. Інститутська 11, каб. 4–504

yury_zemsky@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8085-0977>

Валерій Дячок,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин та туризму,

Хмельницький національний університет,
29016, Україна, м. Хмельницький, вул. Інститутська 11, каб. 4–504
vdiatchok@ukr.net

ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0001-8398-2326>

Ігор Журба,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин та туризму,

Хмельницький національний університет,
29016, Україна, м. Хмельницький, вул. Інститутська 11, каб. 4–504
igor.zhurba@ukr.net

ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-2554-0914>

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ ТУРИСТИЧНОЇ АГЕНЦІЇ «ПОДІЛЬСЬКІ МАНДРИ» НА ДІЛЯНЦІ ПОДІЛЬСЬКОЇ НАДДНІСТРЯНИНИ

У статті здійснено аналіз інформаційного забезпечення туристично-екскурсійної діяльності студентської туристичної агенції «Подільські мандри» на ділянці Подільського Наддністров'я. Завдання цього дослідження – з'ясувати ретроспективу становлення та значення краєзнавчого туризму; визначити найефективніші форми дослідження й популяризації українських національно-культурних традицій та історико-краєзнавчих пам'яток Подільського краю; дослідити генезис становлення краєзнавчого туризму на засадах історичного джерелознавства; з'ясувати практичне застосування краєзнавчих розвідок у діяльності туристичної агенції «Подільські мандри». Краєзнавчі дослідження Поділля за допомогою туризму можна розподілити на теоретичні, пов'язані з напрацюванням науково-методичних засад територіальної організації активного відпочинку, і прикладні, основною метою котрих є створення рекомендацій для активізації туристичної діяльності в регіоні. Зазначимо, що основним методом дослідження до 50–60-х рр. ХХ ст. був описовий метод. Також у роботі застосовували методи аналізу й синтезу, картографічний. Зазначимо, що в статті продемонстровано інформаційні можливості нововиявлених історичних джерел, зокрема щоденникові записи мандрівки подільського архієрея Димитрія, пов'язаної з ревізією православних парафій Подільської єпархії в 1889 р., у яких висвітлено його мандрівку поселеннями Поділля й Бессарабії, що розміщуються вздовж Дністра. Використання даних історичних джерел під час організації екскурсійної діяльності туристичної агенції «Подільські мандри» враховуються в плані розвитку міжнародного туристичного співробітництва. Отже, у результаті дослідження з'ясовано ретроспективу становлення та значення краєзнавчого туризму; визначено найефективніші форми дослідження й популяризації українських національно-культурних традицій та історико-краєзнавчих пам'яток Подільського краю; досліджено генезис становлення краєзнавчого туризму на засадах історичного джерелознавства; з'ясовано практичне застосування краєзнавчих досліджень у діяльності туристичної агенції «Подільські мандри».

Ключові слова: туристичне краєзнавство, екскурсійна діяльність, туристична агенція «Подільські мандри», полонійна туристична діяльність, Поділля, Наддністров'я, історичні джерела, Димитрій Самбикін.

Постановка проблеми. В умовах розширення Європейського Союзу (ЄС) та активізації світових глобалізаційних процесів зростає роль туризму в системі міжнародних відносин. Співробітництво в галузі туризму відбувається на трьох рівнях: міжнародному, загальнодержавному та регіональному. Основоположними засадами розвитку ЄС є «Європа регіонів», тому потрібно зазначити, що визначальним рівнем розвитку туризму є регіональний, в основу якого покладено краєзнавчі аспекти. Отже, такі відносини дають можливість активізувати господарську співпрацю між регіонами сусідніх держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Галузь туризму в сучасній світовій економіці, як відомо, перебуває на хвилі динамічного розвитку. Тож не випадково в Україні вже склалася ціла плеяда знаних фахівців у цій сфері (М. Борушак, В. Василенко, Л. Дядечко, Н. Кудла, М. Мальська, Т. Ткаченко, І Школа) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Проте царина туризму важлива, звісно, не лише з огляду на економічний зиск – вона містить у собі величезний потенціал можливостей як засіб ефективного сприяння налагодженню міжнародних відносин, громадянському та національно-патріотичному вихованню, а також утвердженню позитивних комунікаційних зв'язків поміж народами й націями, котрі є носіями різних культурно-світоглядних переконань, адже детальніше знайомство з історією та культурою рідної землі, а також з особливостями культури народів сусідніх держав сприяє формуванню толерантного ставлення до «іншого» й оцінювання наявних відмінностей як багатства світу, а не як «чужого» = «загрозливого». Однак вагомим вітчизняним науковим напрацювань у цій площині маємо зовсім небагато [8; 9; 10; 11; 12].

Мета статті – визначення можливостей практичного застосування краєзнавчих досліджень у діяльності туристичної агенції «Подільські мандри» на ділянці Подільського Наддністрів'я. Виходячи з мети, ми поставили такі **завдання**: з'ясувати ретроспективу становлення та значення краєзнавчого туризму; визначити найефективніші форми дослідження й популяризації українських національно-культурних традицій та історико-краєзнавчих пам'яток Подільського краю; дослідити генезис становлення краєзнавчого туризму на засадах історичного джерелознавства; обґрунтувати практичне застосування краєзнавчих досліджень у діяльності туристичної агенції «Подільські мандри».

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед різних видів сучасного туризму одним із найбільш поширених та доступних для широких верств є краєзнавчий туризм, що передбачає безпосереднє ознайомлення з ландшафтно-природними та історико-культурними особливостями рідного краю («Малої Батьківщини»). Важливість краєзнавчого туризму визначено вже досить давно. Зокрема, Іван Франко іще у 80-х рр. ХІХ ст. наголошував на національно-світоглядно-формульованому та патріотично-виховному значенні пізнання свого краю, рідної землі, розумінні особливостей культури та побуту рідного народу, усвідомленні історичного зв'язку з попередніми поколіннями прадідів-дідів-батьків тощо [13, с. 116].

Актуальність краєзнавчого туризму постає також через важкий спадок, який винесли українці з ХХ ст. Адже цілком очевидно, що більшість нинішніх внутрішніх проблем в Україні зумовлені втратою багатьма нашими співвітчизниками традиційного зв'язку з національним еством цієї землі та її корінним народом. І порятунком від цих проблем може бути лише утвердження на всіх теренах країни цінностей української національної культури.

Тож не випадково, що після розпаду Радянського Союзу українці жваво продовжили вивчення та відродження власної етнонаціональної культури. Сьогодні лише подивуватися можна, згадуючи, яким щасливим відкриттям було повернення з «політичного заслання» й забуття народознавчих та етнографічних праць Павла Чубинського, Матвія Номиса, Івана Огієнка, Михайла Грушевського[14; 15; 16; 17].

XXI століття принесло нові несприятливі обставини. Сьогодні інформаційно перенаповнене життя значною мірою інтернаціоналізує поведінку багатьох людей. Сприяють цьому також масові міграційні процеси. І коли в одних випадках люди рятуються від справжніх життєвих загроз, то в інших – просто шукають кращих умов для самореалізації. Однак, у підсумку, народженні в певних національно-культурних середовищах люди в ході життя змінюють свої вподобання та прив'язаності й усвідомлюють себе згодом носіями інших (набутих життєвим досвідом) культур. Отож, перед народами за таких реалій постає справжня проблема збереження власної національної ідентичності. І звісно, ця проблема найефективніше розв'язується належно організованою роботою з національно-культурного та історично-патріотичного виховання.

Найкращою сучасною формою популяризації українських національно-культурних традицій і знайомства з нашими історичними пам'ятками нині зарекомендував себе краєзнавчо-пізнавальний (автобусний) туризм. Надзвичайно мобільно, у комфортних умовах переміщення, туристи знайомляться з краєвидами рідного краю, відвідують історично пам'ятні місця, оглядають пам'ятники матеріальної культури. І все це в супроводі щільного інформаційного наповнення, що забезпечує чудове поєднання відпочинку з національно-культурним просвітництвом. Саме таку роботу налагодила громадська організація – студентська туристична агенція «Подільські мандри», створена при Хмельницькому національному університеті.

Відомо, що явище туризму в теперішньому розумінні цього поняття (як певне переміщення в просторі задля цікавого проведення вільного часу) набуло розвитку в країнах Західної Європи вже із середини ХІХ ст. Але появі організованого туризму завжди й усюди (в усіх країнах) передувала величезна кількість поодиноких мандрів і подорожей окремих людей, котрі були своєрідними першопрохідцями майбутніх туристичних маршрутів, а водночас як люди освічені та небайдужі щодо долі народу, ці поодинокі мандрівники залишили цікаві записи вражень, описи місць, які відвідували, або щоденники своїх подорожей. Організація сучасних туристичних подорожей студентською туристичною агенцією «Подільські мандри» за маршрутами, прокладеними мандрівниками минулих століть є надзвичайно привабливим та ефективним способом розв'язання вищезначених проблем національно-культурного просвітництва та виховання.

Мета студентської туристичної агенції «Подільські мандри» – це капіталізація знань, умінь, навичок і формування фахової компетенції в студентів спеціальності «Туризм» та «Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні комунікації». Своєю діяльністю агенція популяризує свій рідний край і любов до нього. Вона розробляє туристичний продукт на регіональному, загальнодержавному та міжнародному рівнях, але в цьому випадку, виходячи з теми статті, зупинимося на регіональному й міжнародному.

Одним із джерел для організації таких туристичних маршрутів Подільським краєм став подорожній щоденник вікарного єпископа Подільської єпархії Димитрія Самбікіна [18]. Це важливе джерело ідентифіковано зовсім недавно й тепер уперше вводиться до наукового обігу (адже відповідна архівна справа не має авторства, дат і має цілком відсторонену назву – «Описи сіл Подільської губернії»).

Подорож, яку здійснив єпископ улітку 1889 р., охопила міста, містечка та села тогочасної Подільської губернії (і водночас єпархії), а саме південних: Кам'янецького, Ушицького, Ямпільського й Могилівського повітів. Нині це південні райони Хмельницької та Вінницької областей, власне населені місця Поділля, що розміщуються в басейні середнього Подністров'я.

Димитрій (у миру – Дмитро Іванович Самбікін) родом із Вороніжчини, спочатку (із жовтня 1887 р.) як Балтський єпископ і вікарний Подільського єпископа, а згодом (із грудня 1890 р.) – як єпископ Подільський та Брацлавський перебував у нашому краї до 1896 р. та зарекомендував себе надзвичайно активним і дієвим організатором громадського життя місцевих священиків. Єпископ Димитрій не обмежував себе церковно-керівними, клерикальними справами. У період свого єпископства він довершує організаційне впорядкування краєзнавчо-історичних і народознавчих досліджень, що проводилися місцевими священиками під опікою створеного ще 1865 р. Комітету історико-статистичних досліджень Подільської єпархії [19]. За підтримки Димитрія (та за активної діяльності відомого Подільського краєзнавця священика Юхима Сіцинського) у 1890 р. при вказаному Комітеті створено так зване Давньосховище артефактів, що виконувало функції музею й бібліотеки, розпочавши водночас зібрання до своїх фондів з усього Поділля письмових і речових пам'яток старовини. Заохочував єпископ також усіх підпорядкованих йому священиків єпархії до написання церковних літописів, котрі стали цінними джерелами з історії населених місць Поділля, адже, описуючи історію церков і приходів, священики залучали всю виявлену ними інформацію про свої села. Особливо відповідальні з них збирали таким чином, окрім доступних їм письмових джерел (власне клірових записів своїх попередників), також перекази та легенди з народної пам'яті про знаменні події, що відбувалися в минулому [20].

Подорожній щоденник Димитрія заслуговує на увагу неупередженим стилем викладу автора, котрий не обмежується інформацією суто церковного змісту. Поряд з описом стану церков ієрарх постійно приділяє значну увагу історичним пам'ятникам відповідної місцевості, у тому числі вдаючись до зіставлення з інформацією, що опублікована в часописі «Київська Старовина», а

також у дослідженнях Подільського краю В. Антоновича та Н. Молчановського. Переповідає народні спогади про певні події. А іноді, як-от щодо Бакоти, Дмитрій подає літописні свідчення, описи місцевого поміщика й священика, розповіді місцевих селян та власні спостереження й враження. Водночас окремо наголосимо, що впродовж усього ведення щоденника Дмитрій виявляє повагу, а іноді й захоплення життєвою культурою подолян і називає наших предків не інакше як українцями, відзначає особливості української культури.

Звісно, пересувався він упродовж своєї подорожі гужовим транспортом, ґрунтовими дорогами [18, арк. 17]. Отож цілком повторити маршрут єпископа Дмитрія сьогодні важко. А тому інформація зі щоденника про ті чи інші населені пункти Поділля, історико-культурні пам'ятки використовується принагідно в ході туристичних подорожей, розроблених студентською туристичною агенцією «Подільські мандри».

Документ починається описом відвідин села Залуччя над річкою Смотрич за 22 версти на північ від міста Кам'янця-Подільського (нині – Чемеровецький район на Хмельниччині). Звідти (після церковної служби) єпископом організовано пішу ходу з хоругвами, іконами та псалмоспівами вздовж річки Смотрич, у напрямку Нігина. У цьому краї, на високих, скелястих Смотрицьких берегах (так званого каньйону), є чимало природних печер, окремі з яких – надзвичайно великих розмірів. Саме в одній із таких печер місцеві люди виявили тоді величезну кількість людських кісток. Тож той церковний хід, організований Дмитрієм, був панахидою за невинно убієнними земляками та похованням зібраних їхніх останків [18, арк. 4–4 зв.]

У цих печерах місцеві люди переховувалися під час грабівницьких набігів татар у минулих XVI та XVII ст. Легенда оповідає, що під час одного з таких наїздів люди Залуччя й Черчі сховалися в печері. Татари, бачачи великі села безлюдними, розуміли, що мешканці десь недалеко, тож вирішили зачекати. Тим часом, перебуваючи в печері, 4 тисячі людей від малого до старого разом зі священиком вирішили справити весілля молодят, які були серед них. Але перед самим обрядом вінчання наречена згадала, що в неї немає барвінкового вінка, без якого, за місцевою традицією, не гоже брати шлюб. І як не відмовляли старші люди, аби дівчина не виходила зі схованки, вона не послухалася й пішла, щоб назбирати барвінку. Зрозуміло, що татари її побачили, а далі, не маючи змоги дістати людей із печери, розклали біля входу вогонь і димом подушили гордих та нескорених подолян [18, арк. 6 зв.–7]. Як зауважує Дмитрій, народна легенда про трагедію Нігинської печери послугувала польському поету Маврицію Гославському за джерело до написання ним поеми «Барвінок», у якій саме йдеться про смерть молодої княгині через барвінок.

Цікавим є опис містечка Макова (нині – село Дунаєвецького району). Поселення це не дуже давнє, – пише подорожній, – але користується привілеями містечка з 1746 р., наданими королем Августом III. Увагу єпископа привернула мальовничість околиць цього поселення. Місцеві поміщики Раціборовські, – пише Дмитрій, – мають за пристрасть садівництво, і Маків через те відрізняється красою чудових пейзажів. Окрім власне садів, тут трапляються алеї й компактно насаджені

діброви, соснові бори, березові та каштанові гаї, що розміщені на мальовничих подільських ландшафтах – що справляє враження випадкових, природою створених красот, але зрозуміло, що за цією красою всюди видно працю людських рук [18, арк. 12 зв.] Самим же Раціборовським, котрі є досить заможними й могли б жити в столичних містах, місцеві приписують слова: «Навіщо мені Краків та Варшава, коли в мене є Маків та Шатава» [18, арк. 13]. Цей матеріал увійшов у портфель екскурсоводів туристичної агенції «Подільські мандрі» за міжнародним екскурсійним полонійним маршрутом «Героїка та велич Нігенської землі». Цей маршрут почав функціонувати з 2016 р., за цей час його відвідали 250 екскурсантів із Республіки Польща, Литви та України.

При впадінні річки Студениці в Дністер єпископ відвідав містечко Студенецю (затоплену тепер Дністровським водосховищем). Розміщена в глибокій долині Студениця, захищена, по суті, із трьох сторін горами, перебувала в жарку погоду в такому мікрокліматі, через який місцеві жителі називали її «пеклом». Водночас саме це забезпечувало чудове дозрівання овочів, фруктів, ягід на тиждень, а то й два раніше, ніж у навколишніх населених пунктах. Сніг узимку також затримувався тут не більше ніж два-три тижні. І коли навколо гули зимові вітри, у долині Студениці був завжди затишок. Саме це зробило Студеницю головним садом усього Поділля – вона потопала в садах, а приготовлені тут сухофрукти були відомі у всіх південних губерніях краю. Затишок та тепло разом із гарним узбережжям Дністра зробили Студеницю улюбленим місцем купання для місцевої громади, а також сюди приїздили жителі Кам'янця-Подільського (за 35 верст) [18, арк. 17–17 зв.]

Димитрій справедливо зауважує, що Студениця разом із такими містами, як поруч розміщені Бакота й Ушиця (відомі вже з XII ст.), належала до найдавніших міст Галицького князівства [18, арк. 17 зв.]. У 1633 р. Студениця стала жертвою турецького війська. Не бажаючи здаватися, мирні жителі три дні тримали оборону, але, зрештою, були переможені, а місто зруйноване. Під час відбудови тут оселилося багато купців – вірмен, греків, валахів – і місто посилило свої торгові й промислові позиції [18, арк. 18 зв.]. У період козацький (XVII ст.) та гайдамацький (XVIII ст.) жителі Студениці активно підтримували український визвольний рух [18, арк. 19–19 зв.]

Сумну й незвично оригінальну інформацію подає єпископ Димитрій щодо Бакоти (котра, як відомо, зазнала тієї самої долі затоплення Дністровським водосховищем, як і Студениця). Колись, – пише Димитрій, – Бакота була містом-столицею всього Пониззя (як називали Поділля в часи Галицького князівства), а нині (на час подорожі автора) – це бідне село за 6 верст на північний схід від містечка Студениці. Поруйноване під час війн XVII ст., це місто так і не змогло відбудувати свою колишню велич [18, арк. 27].

Нинішнє село Бакота, – пише автор, – це два-три ряди хат, що витяглися вздовж Дністра при впадінні в нього річки Теремки. Усього в приході 631 душа обох статей [18, арк. 39 зв.]. Серед хат – дерев'яна трикупольна церква, «справжньої української архітектури», – зазначає Димитрій [18, арк. 29 зв.]

До найдавніших міст краю належить також Стара Ушиця. Тож її опис

Димитрій розпочав із переказу літописних свідчень, що згадують це місто вже з XII ст. Воно належало разом з іншими містами й селами Подністров'я князям Галицьким. Після монгольських руйнацій 1240 р. відновила Ушиця лише після звільнення Поділля від татар об'єднаними литовсько-руськими силами. І хоч укріплення Ушиці ще неодноразово руйнувалися різними загарбниками, але зберігався вільний дух місцевого населення.

До кінця XVIII ст. Ушиця була старостинським містом Речі Посполитої, вона успішно господарювала й розвивалася, маючи чималі прибутки. Через брак землі жителі Ушиці користувалися навіть землями, лісами та сінокосами за Дністром, на молдовській стороні, сплачуючи волохам і туркам за оренду. Із приєднанням у 1795 р. Поділля до Російської імперії Ушиця відразу була визначена повітовим містечком Подільської губернії [18, арк. 46 зв.-47].

Димитрій відзначає, що О. Афанасьєв-Чужбинський, котрий відвідав Стару Ушицю в 1883 р., опублікував у 1885 р. в «Київській Старині» статтю, де стверджував, що за зовнішнім виглядом місцеве населення є доволі заможним. Біля кожної хати багато господарчих прибудов, по дворах прогулюється чимало домашньої птиці та худоби; а на городах, окрім звичайних овочів, є великі плантації анісу. Хоча основний прибуток для місцевого населення становлять, крім хліборобства, також садівництво й вирощування тютюну. Тутешні сливи «угорки» та різні сорти яблук поширюються по всьому півдню країни [18, арк. 47–47 зв.]

Схоже на те, що остання характеристика стану справ у Старій Ушиці цілком збігалася з тим, якою побачив її сам Димитрій, оскільки він жодним чином не додає й не спростовує її. Натомість розказує лише про збережені в людській пам'яті згадки про погодні катаклізми, що спіткали місто в минулому (потопи та урагани), а також описує церкву та її служителів.

Подорож єпископа Димитрія продовжилася й тривала понад місяць, він відвідав 80 міст, містечок і сіл півдня Поділля, проте наведений тут огляд його подорожніх записів дає змогу вже скласти уявлення про зміст його щоденника, а ще важливіше – отримати яскраві етнографічні описи нашого краю наприкінці XIX ст.

Як зазначено вище, одним із головних джерел зі створення туристичного продукту студентською туристичною агенцією «Подільські мандри» є історичне джерелознавство. Найбільш удалими регіональними екскурсійними маршрутами «Подільських мандр» у Подільському Наддністров'ї є «Дністровська Рив'єра», «Золота осінь у Наддністров'ї», «Кам'янець-Подільський: Квітка на камені – Перлина Поділля», «Подільська Швейцарія», «Дорога на Кам'янець-Подільський». Ці екскурсійні маршрути почали функціонувати з 2016 р., за цей час їх відвідали 500 подолян і земляків із сусідніх регіонів, а також у цих подорожах брали участь гості зі США, Канади, Польщі, Молдови, Австралії. Цінність цих екскурсійних маршрутів, по-перше, – це формування фахової компетенції учасників студентської туристичної агенції «Подільські мандри»; по-друге – популяризація історії, культури, національних традицій рідного краю. Це дає можливість реалізувати на практиці закон «3-х П» – професіоналізм, патріотизм,

порядність. Виділимо найголовніші міжнародні туристичні маршрути: «Шляхами Гедеміновичів», «Намісто Надслуччя», «Героїка та велич Нігенської землі», «Казки Подільських Товтр», «Стежками героїв Генріка Сенкевича». У цих подорожах узяли участь близько 450 громадян Республіки Польща й Литви. Реалізація міжнародних туристичних маршрутів сприяла також створенню громадської організації «Подільське товариство українсько-польської дружби», а крім того – підписанню угоди щодо співпраці Хмельницької області з Куявсько-Поморським воєводством. Також наша активна робота була врахована під час підписання угоди щодо співпраці між Хмельницьким національним університетом та Університетом Казимира Великого м. Бидгощ (Польща). На сьогодні створено міжнародну філію студентської туристичної агенції «Подільські мандри» (м. Бидгощ, Польща) і налагоджено системну співпрацю між громадами братніх народів України, Польщі й Литви.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Здійснивши це дослідження, ми зробили такі висновки: з'ясували ретроспективу становлення та значення краєзнавчого туризму; визначили найефективніші форми дослідження й популяризації українських національно-культурних традицій та історико-краєзнавчих пам'яток Подільського краю; дослідили генезис становлення краєзнавчого туризму на засадах історичного джерелознавства; обґрунтували практичне застосування краєзнавчих досліджень у діяльності туристичної агенції «Подільські мандри». Зауважимо, що саме вищезазначене нарративне джерело є важливою інформаційною підмогою в організації цікавих туристично-краєзнавчих подорожей південними землями Поділля як для українських, так і для іноземних туристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2006. 288 с.
2. Василенко В. О., Ткаченко Т. І. Конкурентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2012. 508 с.
3. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2007. 224 с.
4. Кудла Н. Є. Управління якістю в туризмі: підручник. Київ: ЦУЛ, 2015. 328 с.
5. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник. Київ: Знання, 2008. 661 с.
6. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-ге вид. виправл. та доповн. Київ: КНТЕУ, 2009. 463 с.
7. Школа І. М., Корольчук О. П. Менеджмент туризму: підручник. Чернівці, 2011. 464 с.
8. Петранівський В. Л., Рутинський М. Й. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. / за ред. проф. Ф. Д. Заставного. Київ: Знання, 2006. 575 с.
9. Ткачук Л. Сутність туризму як багатоаспектного суспільного явища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. *Географія*. Ч. 1 (66) / 2 (67). С. 109–113.
10. Федорченко В. К., Дворова Т. А. Історія туризму в Україні: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2002. 195 с.
11. Федорченко В. К., Фоменко Н. А., Охріменко М. І., Цехмістрова Г. С. Педагогіка туризму. Київ: Вид. дім «Слово», 2004. 296 с.

12. Філософія туризму: навч. посіб. / за ред. Пазенка В. С., Федорченка В. К. Київ: Кондор, 2004. 268 с.
13. Франко І. Я. Галицьке краєзнавство. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наук. думка, 1986. Т. 46. Кн. 2. С. 116–150.
14. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. *Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским*: в 7-ми т. Санкт-Петербург, 1872–1878.
15. Українські приказки, прислів'я і таке інше./уклав М. Номис; упоряд., приміт. та вступ. ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993.
16. Огієнко Іван. Українська культура. Коротка історія культури українського народу. Вінніпег, 1970. 272 с.
17. Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6 т., 9 кн. / упоряд. В. В. Яременко. Київ: Либідь, 1993–1995.
18. Державний архів Хмельницької області. Ф. 227. Оп. 2 дод. Спр. 1189.
19. Земський Юрій. Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет (становлення та діяльність). Хмельницький, 1997. 26 с.
20. Рибак І. В. Літописи церковних парафій Подільської губернії як джерело з історії краю. *Краєзнавство*. 2005. № 1–4. С. 130–131.

PRACTICAL APPLICATION OF LOCAL STUDIES IN THE INTERNATIONAL ACTIVITY OF THE STUDENT TRAVEL AGENCY «PODILSKY MANDRY» IN THE PODILLYA OF THE DNIESTER REGION

The article is devoted to the analysis of the information provision of tourist excursion activities of the student travel agency «Podilsky Mandry» along the Podillya Transnistria. The objectives of this study are: to find out the retrospective of the formation and significance of regional tourism; to determine the most effective forms of research and popularization of Ukrainian national-cultural traditions and historical monuments of the Podilsky Krai; to study the genesis of the establishment of regional tourism on the basis of historical sources of history; to find out the practical application of local lore studies in the activities of the travel agency «Podilsky Mandry». Local studies of Podolia with the help of tourism can be divided into theoretical, related to the development of scientific and methodological foundations of the territorial organization of active recreation, and applied, the main purpose of which is to create recommendations for activating tourist activity in the region. It should be noted that the main method of research till 50–60-ies of XX century was a descriptive method. Also, in the work used methods of analysis and synthesis, cartographic. It should be noted that the article demonstrates the informational possibilities of the newly discovered historical sources, in particular, the diary records of the journey of Podilskyi bishop Dimitrii, connected with the revision of the Orthodox parishes of the Podolsk diocese in 1889, which covered his journey with the settlements of Podillya and Bessarabia, located along the Dniester River in 1889. The use of historical sources during the organization of excursion activities of the travel agency «Podilsky Mandry» is taken into account in the development of international tourism cooperation. So, as a result of the study was: the retrospective of the formation and importance of regional tourism; the most effective forms of research and popularization of Ukrainian national-cultural traditions and historic monuments of Podilskyi region are determined; the genesis of the establishment of regional tourism on the basis of historical sources is researched; the practical application of local studies in the activities of the travel agency «Podilsky Mandry» was clarified.

Key words: tourist ethnography, excursion activities, travel agency «Podilsky Mandry», polonium tourism activity, Podillya, Transnistria, historical sources, Dimitry Sambikin.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Boruschak M. Problems of formation of the strategy of development of tourist regions: a monograph. Lviv: IRD NAS of Ukraine, 2006. 288 pp.
2. Vasilenko V. O., Tkachenko T. I. Competitiveness of enterprises in the field of tourism business: teaching. manual. Kyiv: Education of Ukraine, 2012. 508 p.
3. Uncle LP Economy of tourism business: teaching. manual. Kyiv: ZUL, 2007. 224 c.
4. Kudla N. E. Quality management in tourism: a textbook. Kyiv: ZUL, 2015. 328 p.
5. Malskaya M. P., Antonyuk N. V., Hanich N. M. International tourism and services: Textbook. Kyiv: Knowledge, 2008. 661 p.
6. Tkachenko T. I Sustainable Tourism Development: Theory, Methodology, Business Realities: Monograph. 2nd view. corrected and supplemented. Kyiv: KNETU, 2009. 463 p.
7. School I. M., Korolchuk O. P. Tourism Management: A Tutorial. Chernivtsi, 2011. 464 p.
8. Petranovsky VL, Rutinsky M.Ya. Tourist regional studies: Teaching. manual / Ed. prof. FD Mortgage Kyiv: Knowledge, 2006. 575 p.
9. Tkachuk L. The essence of tourism as a multidimensional social phenomenon. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*. 2017, Geography. Part 1 (66) / 2 (67). 109–113 p.
10. Fedorchenko V. K., Dvorova T. A. History of tourism in Ukraine: teach. manual Kyiv: Higher school, 2002. 195 c.
11. Fedorchenko V. K., Fomenko N. A., Okhrimenko M. I., Tsekhmistrova G. S. Pedagogy of tourism. Kiev: View. House «Word», 2004. 296 p.
12. Philosophy of Tourism: Teach. manual / Ed. Pazenko V. S., Fedorchenko V. K. Kyiv: Condor, 2004. 268 p.
13. Franko I. Ya. Galician regional studies. Collected works. In 50 t. Kyiv: Scientific Thought, 1986. T. 46. Kn. 2. P. 116–150.
14. Proceedings of the ethnographic-statistical expedition to the Western-Russian region equipped by the Imperial Russian Geographical Society. Southwest Department. Materials and research collected by P. P. Chubinsky. In 7 vol. St. Petersburg, 1872–1878.
15. Ukrainian sayings, proverbs and so on. I made M. Nomis. / Regular., Note. and an introductory article by MM Pasyaka Kyiv: Lybid, 1993.
16. Ogienko Ivan. Ukrainian culture. A brief history of the culture of the Ukrainian people. Winnipeg, 1970. 272 p.
17. Grushevsky M. S. History of Ukrainian Literature: 6 volumes, 9 books. / Regular VV Yaremenko Kyiv: Lybid, 1993–1995.
18. State Archives of Khmelnytsky Region, Foundation 227, description 2 items, sp. 1189
19. Zemsky Yuri. Podilsky Diocesan Historical and Statistical Committee (formation and activity). Khmelnytsky, 1997. 26 p.
20. Rybak IV Chronicles of church parishes of the Podolsk province as a source for the history of the region. *Regional studies*. 2005. № 1–4. Pp. 130–131.

Матеріал надійшов до редакції 17.10.2018 р.

УДК 32.001+32(477)

Світлана Матвієнків,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політичних інститутів та процесів,

Державного вищого навчального закладу

«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57